



УЧАСТЬ РОБСІЛЬКОРІВ У КАМПАНІЯХ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ (ПОЧАТОК 1930-х РОКІВ)

DOI: 10.5281/zenodo.4664248

© М. Костів, 2021. СС BY 4.0

Мета статті – проаналізувати залучення представників робсількорівського руху до так званих масових кампаній комуністичного режиму, а також з’ясування їхніх мотивів участі в них як активістів. У статті застосовано принципи історизму та системності. Дослідження спирається на мікроісторичний метод. Завдяки вивченню історій конкретних людей, організацій, сіл можна зробити загальні висновки про процеси більшого масштабу. **Новизна дослідження** полягає у запровадженні до наукового обігу матеріалів із районної преси Чернігівщини початку 1930-х рр. **Висновки.** Провідною масовою кампанією, до якої були причетні робсількори, були так звані «хлібозаготівлі». Позаштатні кореспонденти газет брали безпосередню участь у вилученні продуктів харчування в українських селян, а також у пропагандистських кампаніях та розповсюдженні газет. Головним стимулом для них була можливість створення репутації лояльної до режиму людини. Учасники руху долучилися до створення у пресі образу «куркуля-шкідника». Ще однією домінуючою темою на початку 1930-х рр. була антирелігійна пропаганда. У низці дописів позаштатних кореспондентів викрито людей, дотичних до релігійних громад, яка також стала аргументом для звинувачень. Відсутність у населення будь-якого стимулу працювати в колгоспах преса висвітлювала як «куркульський саботаж», а в статтях робсількорів лунали вимоги покарати винних у «шкідництві». Незважаючи на відсутність публікацій, у яких прямо вказано на масовий штучний голод у 1932–1933 рр., з контексту деяких матеріалів зрозуміло про тотальні обшуки та вилучення продуктів харчування. Поодиноким виявом справжнього ставлення українців до політики комуністичного тоталітарного режиму в пресі є пряма мова селян, яку автори статей трактували як «куркульську агітацію».

Ключові слова: робсількори, місцева преса, Голодомор-геноцид, історія преси.

Преса наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. в СРСР стала в першу чергу інструментом пропаганди режиму. Саме на цей період припадає масове створення місцевих газет, перед якими партія ставила завдання бути «організатором мас». Одним із механізмів його реалізації було якомога ширше залучення робітників та селянських кореспондентів (робсількорів) до роботи на селі. Аналіз функціонування системи таких дописувачів та їх участі в господарсько-політичних кампаніях дає розуміння принципів формування кола лояльних до режиму активістів.

Історією робсількорівського руху загалом у Радянському Союзі займалися Г. Кожевников¹ та В. Алфьоров². Незважаючи на ідеологічну заангажованість, ці

¹ Кожевников Г. Партия – организатор рабселькоровского движения в СССР. Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1965. 120 с.

² Алферов В. Возникновение и развитие рабселькоровского движения в СССР. Москва: Мысль, 1970. 303 с.

праці багаті на фактичний матеріал. Серед українських науковців виділяємо розвідки Г. Рудого³, який звертає увагу на критику позаштатними кореспондентами партійної номенклатури та висвітлення у їхніх статтях найактуальніших проблем суспільного життя⁴. Робсількорівський рух на Чернігівщині досліджував М. Тимошик⁵.

Мета нашого дослідження – проаналізувати залучення до так званих масових кампаній режиму представників робсількорівського руху та їхні мотиви участі в них як активістів.

Робсількорівський рух був одним із більшовицьких нововведень. Зародившись ще на початку ХХ ст. у газеті «Іскра» від заклик В. Леніна до робітників і селян дописувати в газету, після жовтневого перевороту він поступово вплився у пропагандистську машину режиму. Особливо помітним це стало з кінця 1920-х рр., коли партія прямо наголошувала, що дописувачі газет є не просто інформаторами, а «організаторами мас». Однією зі складових цієї роботи була участь у господарсько-політичних кампаніях режиму.

Сількори вбачали у своїй діяльності певні вигоди, проте це призводило до осуду в селянському середовищі. Дж. Мейс наводить слова секретаря ЦК КП(б)У В. Затонського на розширеній нараді сількорів газети «Радянське село» у 1926 р. про те, що спілкування із позаштатними кореспондентами намагалися уникнути навіть сусіди⁶. Деякі з сількорів, які сумлінно дотримувалися партійних директив, змогли зробити журналістську кар'єру. Наприклад, на Чернігівщині відомими кореспондентами стали Пилип Рудь та Петро Носенко. Однак сількори часто були й одним із об'єктів помсти, через що режим у 1933 р. посилив покарання за насильство проти позаштатних кореспондентів⁷.

У 1932 р найбільше публікацій робсількорів у недригайлівській районній газеті «Коллективіст-ударник» було присвячено темі так званих «хлібозаготівель». Наводимо приклади таких матеріалів: «Мироненко П. – бувший секретар сільради – куркульський агент. Про його дії в “К.-У” вже писали, але то йому байдуже. Він продовжує тримати активний зв'язок й діє на зрив господарчо-політичних кампаній»⁸. У цій замітці сількор під псевдонімом «Хміль» звинуватив колишнього секретаря колгоспу у співпраці з так званими «куркулями». Головну інвективу дописувач висуває саме за зрив «господарчо-політичних» кампаній.

Сількори-активісти звітували про роботу так званих «бригад по хлібозаготівлі»: «Контрактант Пушкарської с-р Поштуило А., підупав під вплив куркулів. Замість виконати плян контрактації по хлібу, він поховав його в ямах. Але бригада по хлібозаготівлі цей хліб відкрила»⁹. У дописі вміщено й заклик до продовження вилучення хліба в українських селян: «Бригади через розгорнуту масову роботу навколо хлібозаготівлі, забезпечмо виконання пляну хлібозаготівлі повністю»¹⁰. Інший сількор під псевдонімом «А. Г.» описує вилучення зерна в с. Іваницька (Недригайлівський район): активісти в цьому населеному пункті знайшли так звані «хлібні ями» в двох контрактантів: «Пеліпченко Степан Іванович, що виконав завдання по хлібу на 47 відс., весь час хникав, що в його хліба немає. А 25-ХІІ бригада викрила під соломою в ямі жита 30 пуд. Потім ночтю під 26-ХІІ сам відкопав яму в конюшні й поховав у розкиданій соломі 25 пуд. жита. Другий контрактант

³ Рудий Г. Періодика України 1917–1940 рр. як історичне джерело. *Бібліотечний вісник*. 2008. № 1. С. 29–35.

⁴ Там само. С. 33.

⁵ Тимошик М. Районні газети як організатори сількорівського руху в умовах ствердження в Україні комуно-більшовицької системи. *Сіверянський літопис*. 2017. № 4. С. 215–222.

⁶ Мейс Дж. Штучний голод 1933 р. в радянській Україні: що сталося й чому? *Український історичний журнал*. 2007. № 1. С. 191.

⁷ Мовчан О. Робсількорівський рух. *Енциклопедія історії України* // Інститут історії України Національної академії наук України. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Robsilkorivskiy_rukh.

⁸ Хміль. Мироненко агент куркуля (с. Рубанка). *Коллективіст-ударник (Недригайлів)*. 1932. 3 січня. С. 1.

⁹ Павлик П. Поштуило хліб поховав. *Там само*.

¹⁰ Там само.

Ручка М. П., в якого відкрили хліб, що був закопаний у 3 метри глибини. Таких злочинців, зривників хлібозаготівлі притягти до судової відповідальності»¹¹.

Режим так визначав функції працівників преси: «Робселькори, як справжні помічники партії у виконанні господарсько-політичних завдань мусять мобілізувати навколо себе колгоспників-ударників організувати випуск в кожній бригаді щодня»¹². Як бачимо, газета повинна була стати невід'ємним елементом колгоспного побуту, мобілізуючи селян до ударної праці. Інколи до такої пропагандистської роботи залучали листонош та навіть піонерів і школярів, які повинні були «забезпечити доставку газет та журналів колгоспникам на поле»¹³. Знаменно, що недригайлівська газета опублікувала слова члена управи одного з колгоспів: «Що мені твої газети, це чипуха, робить треба»¹⁴, які відбивають реальне ставлення до такої агітації, однак його розкритикували за недооцінку потреби в «культурно-просвітницькому»¹⁵. З інших матеріалів, що вийшли в районці¹⁵, бачимо, що таке ставлення керівників колгоспів до агітації на полі було непоодиноким.

Інколи в газетах виходили матеріали з прямою мовою так званих «куркулів», і саме в їхніх репліках простежуємо незаідеологізоване бачення ситуації. «Куркулі, що пролізли до колгоспу: Морщ І І., Сочок Гр., Олексенко Кирило – галасували, що “хліба немає, сіяти не будемо, хай дає держава”»¹⁶, – ці слова подані як «куркульська агітація».

Ще однією з тем, на які звертали увагу робселькори, була відверта безгосподарність керівництва колгоспів та сільрад, їх постійні пиятики, що винесено й у заголовки дописів: «Усунути від керівництва колгоспів безгосподарників – п'янюг»¹⁷, «П'янюги зривають роботу»¹⁸, «Пиячів – геть з комсомолу»¹⁹. Утім, такі повідомлення належний «виховний» ефект справляли не завжди. Про це свідчить, наприклад, той факт, що повідомлення про грубість, недбале ставлення до роботи та алкоголізм голови хрещатинської сільськогосподарської артілі ім. Рози Люксембург вийшло в травні 1932 р. («Масово-виховну роботу Горошко підмінив грубим, бюрократичним»²⁰ поводженням з колгоспниками, часто називає їх турками, прусами і інш., від чого колгоспники обурені. Замість віддати всю увагу організації виробничих бригад та налагодити їхню роботу, тов. Горошко займається систематичною п'янюкою»²¹), але навіть у серпні того ж року робселькор в іншому дописі визнавав: «Не дивлячись на те, що тов. Горошку давалися зауваження за п'янку та за халатність через райгазету, але т. Горошко на це не зважає»²².

Крім того, у газетних публікаціях звинувачували релігійні громади в зв'язках із куркулями та переховуванні їхнього зерна: «Куркулі та їх полигачі всіляко намагаються зірвати виконання плянів хлібозаготівель, не дати хліба державі – це їх гасло. Церква як класова зброя куркуля в Хустяниці використовується в боротьбі проти хлібозаготівлі. Куркулі поховали хліб: жито, пшеницю, пшоно та крупу в церкві»²³. Сількор звинувачує священика та церковного старосту в при-

¹¹ А. Г. Захований хліб знайдено. *Там само*.

¹² Випуску щоденних бригадних газет – більшовицький провід. *Там само*. 23 квітня. С. 1.

¹³ П-ло. Газети – в поле. *Там само*. 20 квітня. С. 2.

¹⁴ Там само.

¹⁵ П-ло. Головотеси зривають культ-обслуговування виробничих бригад на полі. *Там само*. 27 квітня. С. 2.

¹⁶ Комунар. К-г «Шлях до Соціалізму» організовує соцдопомогу іншим колгоспам. *Там само*. 29 березня. С. 3.

¹⁷ Око. Усунути від керівництва колгоспів безгосподарників – п'янюг. *Там само*. 3 січня. С. 4.

¹⁸ Бригада С. Н. та Жлобинського району. П'янюги зривають роботу. *Соціалістичний наступ (Сновськ)*. 1932. 9 квітня. С. 1.

¹⁹ Два селькори. Пиячів – геть з комсомолу. *Комуна*. 1931. 25 серпня. С. 2.

²⁰ Вочевидь, автор допису не розумів значення слова «бюрократичний» і вживав його як образливе тавро. Аналогічним чином вживали й інші запозичені слова, наприклад, «опортуністичний», «буржуазний» тощо.

²¹ Двоє. Негайно оздоровити колгосп. *Коллективіст-ударник (Недригайлів)*. 1932. 4 травня. С. 2.

²² Безгосподарність в артілі «Рози Люксембург». *Там само*. 23 серпня. С. 1.

²³ П. О. Церква бореться проти хлібозаготівлі. *Там само*. 8 січня. С. 2.

ховуванні зерна. Він закінчує свою замітку закликом до сільради: «...куркулів зривників хлібозаготівлі віддати до суду»²⁴. Антирелігійний підтекст присутній і в інших дописах сількорів, які публікувалися у недригайлівській районній газеті «Колективіст-ударник». У номері за 8 березня 1932 р. опубліковано замітку про двох черниць із х. Саєво (Козелянська сільрада), у яких хлібозаготівельна бригада вилучила зерно. Автор замітки звинуватив у зриві планів хлібозаготівель «релігійні секти» і також закликав сільраду черниць «віддати до суду»²⁵.

Селяни, не маючи будь-якого економічного стимулу працювати в колгоспі, часто намагалися певним чином вплинути на ситуацію, «саботувати» роботу. Газети подають інформацію про такі випадки, здебільшого не вказуючи справжніх причин антиколгоспної агітації: «Жінки колгоспниці з обуренням ганьблять вчинок Павленкової Катрі, яка грубо лає ударників з бійкою кидається до них та підбурює не робить, їй потурає Ломейкова Мар'я»²⁶, – так описаний випадок у с. Вільшана. Про те, що схожі ситуації були непоодинокими, свідчить публікація у тому ж номері недригайлівської районки про так звану «чорну дошку» у Вільшаній, на яку занесені «ледарі та зривники, що не хочуть працювати в колгоспі»²⁷. Ця тематика розвинута й у наступних номерах газети: в с. Хоружівка на «чорну дошку» занесли вісім колгоспників, використовуючи ті самі ідеологічні штампи²⁸. Схожі матеріали є також в інших випусках районки, наприклад, «куркулів» Колісника Г. та Губського І. звинувачують у тому, що вони «не посіяли жодного ступня й відмовляються сіяти. Земля гуляє. Ці глитаї також не орють та не садять городів»²⁹. Сількор закінчує допис вимогою покарання «глитаїв». Юхима Юценка з Хоружівки звинувачують у тому, що він: «злісно ухилиється від роботи в колгоспі, щоб його підорвати. Він агітує, щоб не виходити на роботу...»³⁰.

У газетних публікаціях за 1932–1933 рр. відсутня інформація про масовий штучний голод, організований комуністичним тоталітарним режимом. Проте трапляються замітки, із яких стає зрозуміло, що масштабність злочину Голодомору-геноциду була настільки значною, що навіть у повністю цензуровану пресу просочувались побіжні згадки про голод. Наприклад, активний сількор під псевдонімом «Свій», замітки якого з с. Хоружівки вміщені чи не в кожному номері, вкотре написав про «куркульську агітацію». Цього разу причиною невдоволення селян стала «невеличка затримка із доставкою хліба» в місцевий радгосп³¹. Один із працівників, якому автор допису дає коротку характеристику «син куркуля», підбурив інших не виходити на роботу. Подальший розвиток подій сількор не описує, але закликає звільнити «куркуля», щоб «не дати будькому вести розладницьку роботу серед робітників»³².

Про справжнє ставлення українських селян до комуністичного раю, описаного на сторінках преси, свідчить вірш мешканця с. Данівка Козелецького району бідняка Юхима Гридька:

З центра нам газети,
Вона [комуністична влада. – М. К.] присилає,
І до них плакати,
Гарні прикладає.

²⁴ Там само.

²⁵ Буйний О. Хліб поховали й кричать, що не вродило. *Там само*. 8 березня. С. 3.

²⁶ Свій. Ганьба зривщикам. *Там само*. 26 травня. С. 2.

²⁷ Чорна дошка (Вільшана). *Там само*.

²⁸ Чорна дошка (Хоружівка). *Там само*. 27 червня. С. 2.

²⁹ К. Не дозволимо глитаєм зірвати сівбу. *Там само*. 28 травня. С. 2.

³⁰ Свій. Не дозволямо Юценкові Ю. розвалювати колгосп. *Там само*. 27 червня. С. 2.

³¹ Він же. Розгромити куркульську агітацію. *Там само*. 6 липня. С. 2.

³² Там само.

На бумазі краской,
Новий мир рисують...³³

Вірші стали основою звинувачення Юхима Гридька в «антирадянській агітації» та «контрреволюційній діяльності» і висування вироку – три роки конценраційних таборів. Про подальшу його долю нічого не відомо³⁴. Як бачимо з наведеного вище тексту, селяни усвідомлювали пропагандистське призначення преси і не вірили в утопічні ідеї, висловлювані в газетах.

Часто редакції надсилали сількорівські дописи на подальше розслідування (найчастіше – до КК РСІ³⁵), що перетворювало кореспондентів на «донощиків», а самі газети – на центри збору інформації, зокрема, і про настрої на селі, чим також користувалися каральні органи.

Отже, головною масовою кампанією комуністичного тоталітарного режиму на початку 1930-х рр., до якої залучали робсількорів, були так звані «хлібозаготівлі». Позаштатні кореспонденти газет брали безпосередню участь у вилученні продуктів харчування в українських селян. Їх залучали й до пропагандистських кампаній та розповсюдження газет. Головним стимулом для них була можливість створення репутації лояльної до режиму людини.

Позаштатні кореспонденти долучилися до створення у пресі образу «куркуля-шкідника». Очорнення так званих «куркулів» стало характерною особливістю дописів робсількорів у досліджуваній період.

Ще однією домінантною темою на початку 1930-х рр. була антирелігійна пропаганда. У своїх дописах позаштатні кореспонденти викривали людей, дотичних до релігійних громад, що було ще одним аргументом для звинувачень. Відсутність у населення будь-якого стимулу працювати в колгоспах преса трактувала як «куркульський саботаж», а частиною дописів робсількорів стали вимоги покарати винних у «шкідництві». Попри брак публікацій, у яких прямо вказано на масовий штучний голод у 1932–1933 рр., із контексту деяких матеріалів зрозуміло про тотальні обшуки та вилучення продуктів харчування. Поодиноким виявом справжнього ставлення українців до політики комуністичного тоталітарного режиму є пряма мови селян, яку автори статей визначали як «куркульську агітацію».

References

Mace, J. (2007). Shtuchnyi holod 1933 r. v radianskii Ukraini: shcho stalosia y chomu? [Artificial famine of 1933 in Soviet Ukraine: what happened and why?]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*. Kyiv, Ukraine.

Movchan, O. (2012). Robsilkorivskyi rukh [Workers' and Farmers' Correspondents Movement]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*. Kyiv, Ukraine.

Kovalenko, O., Podkur, R., Vasyliiev, V., Lysenko O. (2012). Nastroi ta povedinka naseleennia Chernihivshchyny v umovakh stalinskoi revoliutsii «zghory». 1928–1938 [Attitudes and Behavior of the Population of Chernihiv Region in the Stalinist Revolution «From Above». 1928–1938]. Chernihiv, Ukraine.

Rudyi, H. (2008). Periodyka Ukrainy 1917–1940 rr. yak istorychne dzherelo [Periodicals of Ukraine of 1917-1940 as a historical source]. *Bibliotechnyi visnyk – Library Bulletin*. Kyiv, Ukraine.

Tymoshyk, M. (2017). Raionni hazety yak orhanizatory silkorivskoho rukhu v umovakh stverdzhennia v Ukraini komuno-bilshovytskoi systemy [District newspapers as organizers of the workers' and farmers' correspondents movement in the conditions

³³ Вірші жителя с. Данівка Козелецького району Юхима Гридька (31 березня 1931 р.). *Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської «революції згори». 1928–1938*. Збірник документів та матеріалів / Авт. вступ. ст. та упоряд.: О. Коваленко, Р. Подкур, В. Васильєв, О. Лисенко. Чернігів, 2012. С. 184.

³⁴ Чаус І. «Заарештований за те, що живе...» *Реабілітовані історією. Чернігівська область*. Книга третя. Чернігів: Десна-Поліграф, 2011. С. 299–302.

³⁵ В. О. Редактора Виноградський. Відповідь сількорам. *Коллективіст-ударник*. 1932. 24 квітня. С. 2.

of establishing the commune-bolshevik system in Ukraine]. *Siverianskyi litopys – Severyan chronicle*. Chernihiv, Ukraine.

Chaus, I. (2011). «Zareshtovanyi za te, shcho zhyve...» [«Arrested for living...»]. *Reabilitovani istoriieiu. Chernihivska oblast – Rehabilitated by history. Chernihiv region*. Chernihiv, Ukraine.

Костів Михайло Богданович – аспірант кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (вул. Графська, 2, м. Ніжин, 16600, Україна).

Kostiv Mykhailo B. – Ph.D. Student of the Department of History of Ukraine of Nizhyn Mykola Gogol State University (2 Hrafka Street, Nizhyn, 16600, Ukraine).

E-mail: kostivmb@gmail.com

PARTICIPATION OF WORKERS' AND FARMERS' CORRESPONDENTS IN THE CAMPAIGNS OF THE COMMUNIST TOTALITARIAN REGIME IN CHERNIHIV REGION (EARLY 1930s)

The purpose of the article is to analyze how the representatives of workers' and farmers' correspondents' movement took part in so-called mass campaigns of the communist regime and their motives of participation in them as activists. In the article the principles of historicism and systematic were used. The research is based on micro-history method. Due to the study of the stories of particular people, organizations, villages, one can make general consequences about the large-scale processes. Novelty of the study is the introduction of the materials of the press of Chernihiv region of the early 1930s into the scholar use. Consequences. The leading mass campaign the workers' and farmers' correspondents participated in were so-called "grain procurements." Newspaper freelance-correspondents were directly involved in the seizure of food from Ukrainian farmers, propagandistic campaigns and dissemination of newspapers. Their main motivation was the possibility to create a reputation of a person loyal to the regime. The participants of the movement were also involved in creating the image of the "kulak saboteur" in the press. Defamation of the so-called "kulaks" became a characteristic feature of the publications of workers' and farmers' correspondents in the studied period. One more dominant topic in the early 1930s was anti-religious propaganda. In their articles, freelance-correspondents blamed people connected with religious communities, which was an argument for denunciation. The press treated the fact that the population did not have any motivation to work in collective farms as "kulak sabotage", and in many articles of workers' and farmers' correspondents, there were demands to punish those guilty in it. Despite the absence of publications with direct mentions of mass artificial famine in 1932 and 1933, from the context of some materials one can make a conclusion about total searches and seizure of food products. A single manifestation of the true attitude of Ukrainians to the policies of the communist totalitarian regime in the press is the direct speech of the farmers, interpreted by the authors of the articles as "kulak agitation".

Key words: workers' and farmers' correspondents, local press, Holodomor genocide, history of the press.

Дата подання: 22 грудня 2020 р.

Дата затвердження до друку: 18 січня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Костів М. Участь робітників в кампаніях комуністичного тоталітарного режиму на Чернігівщині (початок 1930-х років). *Сіверянський літопис*. 2021. № 1. С. 133–139. DOI: 10.5281/zenodo.4664248.

Цитування за стандартом APA

Kostiv, M. Uchast robsilkoriv v kampaniiakh komunistychnoho totalitarnoho rezhymu na Chernihivshchyni (pochatok 1930-kh rokiv) [Participation of workers' and farmers' correspondents in the campaigns of the communist totalitarian regime in chernihiv region (early 1930s)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, 133–139. DOI: 10.5281/zenodo.4664248.

